

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ГАЙКО ОЛЕГ СЕРГІЙОВИЧ

УДК: 321.001

**НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ В НЕОВЕБЕРІАНСЬКИХ ТЕОРІЯХ
ДЕРЖАВИ**

23.00.01. – теорія та історія політичної науки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Харків – 2018

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Фісун Олександр Анатолійович,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
завідувач кафедри політології.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук
Бушанський Валентин Вікторович,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України,
головний науковий співробітник відділу етнополітології;

кандидат політичних наук
Осін Вадим Володимирович,
Університет митної справи та фінансів МОН України,
доцент кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін.

Захист відбудеться «03» травня 2018 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.22 у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна за адресою: м. Харків, 61022, майдан Свободи 6, аудиторія №2-43.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано «03» квітня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Целуйко В. О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Національні держави є основними суб'єктами системи міжнародних відносин, вони виникають у Новий час і, опираючись на ефективну організаційну структуру, концентрують ресурси, запроваджують раціонально-бюрократичні інститути й монополію на застосування насилля, витісняють альтернативні державні утворення (міста-держави, імперії), що призводить до розповсюдження цієї моделі в масштабах усього світу. Процес формування держав сучасного типу (національних держав) безпосередньо пов'язаний із появою та розвитком капіталізму. Головною рисою національних держав є національний суверенітет, який поєднує принцип територіальності й демократичні інститути. Глобальні трансформаційні процеси в сучасному світі є серйозним викликом для національних суверенітетів. За таких умов постає питання наявності ефективної організаційної структури та актуалізації проблеми суб'єктності. Особливості формування, розповсюдження й трансформації національного суверенітету безпосередньо пов'язані з капіталізмом (Дж. Аррігі, І. Валлерстайн, Ф. Бродель, Й. Шумпетер, К. Поланьї, Б. Тешке, П. Андерсон, Р. Бреннер, Р. Лахман, Т. Пікетті), монополією на застосування насилля (Ч. Тіллі, У. Мак-Ніл, Н. Еліас, М. Кревельд, М. Фуко, Дж. Скотт, П. Бурдьє, Ж. Марітен, Б. де Жувенель, Д. Норт, М. Калдор, В. Іванов, Ж. Мере, Н. Хеншелл), демократичними інститутами (Ш. Муфф, Ж. Ранс'єр, Е. Лаклау, Дж. Глінос, Р. Даль, Ю. Габермас, Дж. Ролз, Е. Гобсбаум, Дж. Агамбен, К. Крауч).

Краще розуміння динаміки національних суверенітетів можливе через розгляд особливостей формування й трансформації держав сучасного типу в макроісторичній перспективі в рамках неовеберіанських теорій держави, що розглядають процес формування національних суверенітетів як результат розвитку державних інститутів, що, у свою чергу, формуються як реакція на певні зовнішні та внутрішні виклики (М. Манн, Ч. Тіллі, Дж. Аррігі, І. Валлерстайн, У. Мак-Ніл, М. ван Кревельд, Д. Голдстоун, М. Мур, Р. Колінз, Б. Тешке, П. Андерсон, Н. Еліас, Р. Лахман).

Розповсюдження капіталістичної системи в масштабах усього світу (після розпаду СРСР) призводить до зростання мобільності капіталу, появи нових форм комунікації, формування єдиного глобального ринку праці. Така ситуація суттєво зменшує можливість контролювання суверенною державою власної території. Глобальні зміни, що відбулись протягом останніх десятиліть, ускладнюють виконання низки базових функцій державою. У багатьох регіонах світу помітна тенденція до поступової втрати суб'єктності національними державами, нездатними не лише адекватно реагувати на наявні виклики, але й контролювати свою територію, реалізовувати монополію на застосування насилля та забезпечувати виконання власних законів.

Пострадянські державні й політичні інститути перебувають у системній кризі, зумовленій вичерпаністю пострадянської моделі розвитку в результаті формування неефективних, з точки зору раціонально-бюрократичної логіки, політичних режимів, що в умовах глобальної турбулентності створює небезпечну ситуацію для цього простору. Така ситуація обумовлює необхідність більш детального розгляду

особливостей функціонування українського політичного режиму в контексті формальних і неформальних політичних практик та визначення викликів національному суверенітету. Специфіка функціонування українського політичного режиму в умовах неформальних політичних практик представлена в працях Г. Хейла, О. Фісуна, О. Крисенка, Ю. Мациєвського, В. Осіна, В. Бушанського, Т. Кузьо, М. Шаповаленко, Т. Авксентьєвої.

Вибір теми дисертаційного дослідження зумовлений недостатнім висвітленням у вітчизняній політичній науці макроісторичних політологічних теорій (зокрема неовеберіанської традиції) дослідження суверенітету й держав сучасного типу, концептуальні підходи яких можуть у якісно новій перспективі окреслити траєкторію розвитку сучасних національних суверенітетів та визначити базові підходи до аналізу політичного процесу в Україні в широкій теоретичній перспективі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі політології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в рамках комплексної наукової теми кафедри: «Розвиток політичної системи України в порівняльній та глобальній перспективі».

Мета і завдання дисертаційного дослідження полягає в необхідності дослідити специфічні особливості процесу формування й трансформації національного суверенітету та пов'язаними з ним державними інститутами в рамках теоретичного підходу, запропонованого неовеберіанськими теоріями держави.

Згідно з поставленою метою визначаються та конкретизуються основні завдання дослідження:

- актуалізувати макроісторичну перспективу в дослідженнях суверенітету, представлену неовеберіанськими теоріями держави;
- розглянути специфічні особливості формування, розповсюдження й трансформації держав сучасного типу;
- простежити основні тенденції та проблеми формування й еволюції національних суверенітетів, капіталістичної системи, ліберальних демократичних інститутів;
- визначити сутнісні та структурні особливості функціонування модерних державних інститутів;
- проаналізувати вплив інтенсифікації примусу й вилучення ресурсів на формування раціонально-бюрократичної логіки реального функціонування сучасних державних інститутів;
- виявити причини кризи та перспективи капіталістичної системи, взаємозв'язок між капіталістичною системою і світовим порядком;
- розглянути особливості радянської модернізації та її вплив на траєкторію розвитку пострадянського простору;
- визначити структурні особливості й перспективи розвитку політичного режиму та національного суверенітету України.

Об'єкт дослідження: проблематика національного суверенітету в політологічній макроісторичній перспективі.

Предмет дослідження: специфічні особливості процесу формування, розповсюдження й трансформації національного суверенітету в неовеберіанських теоріях держави.

Методи дослідження обрані відповідно до мети й завдання дисертаційного дослідження і включають загально-логічні методи та теоретичні підходи. У дисертаційній роботі застосовано такі загально-логічні методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, що дало можливість систематизувати накопичену інформацію, простежити причинно-наслідковий зв'язок, а також виявити основні тенденції формування, розвитку й трансформації держав сучасного типу. У дисертаційній роботі було використано такі теоретичні підходи: історичний, який дозволив розглянути процес формування й розвитку суверенітету; неоінституційну методологію, що дозволяє виокремити формальні та неформальні практики й використовувалася для розмежування логіки функціонування раціонально-бюрократичних державних інститутів та пострадянських державних інститутів; структурно-функціональний підхід, який використовувався для обґрунтування ідеї обумовленості процесу формування й трансформації держав сучасного типу монополією на застосування насилля, функціонуванням демократичних інститутів і розвитком капіталізму; теорію раціонального вибору, застосовану для аналізу логіки функціонування акторів політичного процесу в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційному дослідженні були отримані результати, новизна яких конкретизується в зазначених далі положеннях.

Уперше:

- виявлено тенденцію послаблення раціонально-бюрократичної логіки функціонування держав сучасного типу через поступове злиття економіки й політики та повільну «приватизацію» державних інститутів;
- запропоновано розглядати український політичний режим як випереджаючу модель розвитку в контексті трансформації модерних державних інститутів;
- визначено неформальні політичні практики в Україні через такі категорії: 1) «ексклюзивні та інклюзивні рентоорієнтовані гравці», 2) «рентоорієнтовані гравці другого порядку», 3) «немодерна логіка функціонування державних інститутів».

Уточнено:

- обґрунтування взаємозв'язку між капіталізмом, національним суверенітетом і демократичними інститутами;
- розгляд впливу радянської модернізації на траєкторію розвитку пострадянських режимів, у яких основними суб'єктами політичного/економічного процесу стають рентоорієнтовані актори;
- визначення специфіки функціонування українського політичного режиму й перспективи національного суверенітету України.

Дістали подальшого розвитку:

- положення щодо специфічних особливостей формування раціонально-бюрократичних інститутів (як наслідку розмежування економіки й політики) та їхній вплив на держави сучасного типу;
- характеристики трансформації ліберальних демократичних інститутів, монополії на застосування насилля, капіталістичної системи в державах сучасного типу;
- використання неовеберіанського підходу для розгляду процесу формування, розповсюдження й трансформації держав сучасного типу в макроісторичній перспективі.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження дають можливість більш детально розглянути основні передумови й характер глобальних трансформацій у сучасному світі, визначити особливості функціонування сучасних демократичних інститутів і національних суверенітетів, виявити небезпечні явища для національного суверенітету й демократичних інститутів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані під час підготовки наукових праць, навчальних посібників і спецкурсів з питань політичної теорії, історії політичних інститутів, теорії та історії суверенітету.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні теоретичні положення та висновки обговорювалися на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах: круглий стіл «VI Харківські студентські філософські читання» (м. Харків, 2-3 квітня 2009 р.), «VII Міжнародна наукова конференція студентів та аспірантів «Соціологія у (пост)сучасності» (м. Харків, 13-15 квітня 2009 р.), круглий стіл: «Політичний режим України: інституціональні виміри та динаміка розвитку» (м. Харків, 24 листопада 2011 р.), круглий стіл: «Партійна система України після парламентських виборів–2012: тенденції трансформації» (м. Харків, 25 грудня 2012 р.), круглий стіл «Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування: взаємодія та відповідальність» (м. Донецьк, 2 жовтня 2012 р.), науково-практична конференція «Українська політична нація: інституційні та соціокультурні чинники формування» (м. Київ, 20 вересня 2012 р.), «IX Харківські студентські філософські читання» (м. Харків, 25-26 квітня 2013 р.), IV Слобожанські політологічні читання: «Політична наука та політичні практики: проблеми, виклики перспективи» (м. Харків, 31 травня 2013 р.), X Харківські студентські філософські читання» (м. Харків, 24-26 квітня 2014 р.), міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: напрями та тенденція розвитку в Україні та світі» (м. Одеса, 9-10 червня 2017 р.), міжнародна науково-практична конференція «Чинники розвитку суспільних наук у XXI столітті» (м. Львів, 27-28 жовтня 2017 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано в 10 наукових працях у фахових виданнях України з політичних наук, 1 публікації – в іншому науковому виданні, 1 – у закордонному виданні та 6-ти тезах доповідей на всеукраїнських конференціях.

Структура й обсяг дисертаційної роботи відповідає меті та сформульованим завданням і відображає їхнє послідовне вирішення. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який

містить 193 найменувань, додатку (список публікацій здобувача за темою дисертації). Загальний обсяг роботи складає 195 сторінок (із них – 159 сторінки основного тексту), у тому числі список використаних джерел – 19 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічні засади, сформульовано новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, представлено апробацію результатів і структуру дисертації.

У першому розділі **«Природа й еволюція суверенітету: політико-правовий вимір»**, який складається із трьох підрозділів, розкриваються соціально-політичні й економічні витоки формування суверенітету та основні теоретичні підходи до його розгляду.

У підрозділі 1.1. *«Політичні та історичні витоки теорії суверенітету»* аналізуються базові чинники, які детермінували процес появи й розповсюдження суверенітету та основні політико-правові концепції теорії суверенітету.

Соціально-політичними чинниками виникнення суверенітету є криза універсалістських проектів Імперії та поразка папських претензій на панування у вигляді проекту *res publica christiana* у XIV ст. та послаблення феодалізму XIV – XV ст., що ліквідувало пірамідальну структуру Імперії, яка складалася з низки домініумів, і посилило тенденції до оформлення територіально обмеженої держави, яка в рамках конкретної території формувала ієрархічну владну структуру, де найвища влада існувала б виключно в рамках цієї територіально обмеженої держави, а не за її межами.

Рецепція римського права актуалізувала цивільне право (*jus*), яке регулювало економічні стосунки між підданими, і публічне право (*lex*), яке регулювало політичні стосунки між підданими й державою, що обумовило виникнення юридичного принципу *rex in regno suo est imperator* (король у власному королівстві є імператором), що став основою для легалізації королівської влади.

Розвиток ідеї суверенітету безпосередньо пов'язаний із процесом посилення королівської влади, яка успішно протистояла, з одного боку, імперському й папському універсалізму, з іншого боку, – сеньйоральному партикуляризму як результату структурних змін у рамках середньовічного суспільства, що в перспективі обумовило тенденцію до посилення королівської влади, яке, у свою чергу, потребувало легального обґрунтування нових, більш широких повноважень європейських монархій. Ця тенденція знайшла відображення в розвитку теорії суверенітету.

У підрозділі розглядаються класичні теорії суверенітету (Й. Альтузій, Ж. Боден, Т. Гоббс, Б. Спіноза, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк, Г. В. Ф. Гегель, Г. Еллінек, Г. Кельзен, К. Шмітт), сучасні теорії суверенітету в рамках теорії міжнародних відносин (К. Уолтц, С. Краснер), сучасні постпозитивістські теорії суверенітету (Дж. Агамбен, М. Фуко, А. Негрі, М. Хардт).

У підрозділі 1.2. «Процес становлення держав сучасного типу в неовеберіанській традиції» розглянуто неовеберіанські теорії держави, що представляють макроісторичну перспективу дослідження суверенітету.

Критика пануючої в західних соціальних науках теорії модернізації, структурного функціоналізму Т. Парсонса та девелопменталістських теорій у 1960-х рр. сприяла актуалізації макроісторичних політологічних досліджень. Паралельно з критикою модернізаційних теорій набуває популярності історична перспектива досліджень соціально-політичних процесів у соціальних науках, представлена неовеберіанськими теоріями держави, які акцентують увагу на макроісторичній динаміці процесу формування держав сучасного типу та структурних трансформаціях, що детермінували появу нового типу політичної організації (держави), виділяючи такі важливі чинники, як капіталізм, централізація влади та війна. У рамках неовеберіанського теоретичного напрямку розглядається військово-податкова теорія держави (Ч. Тіллі, У. Мак-Ніл, М. ван Кревельд, М. Манн), школа світ-системного аналізу (І. Валлерстайн, Дж. Аррігі), дослідження соціальних революцій (Д. Голдстоун, Б. Мур), дослідження геополітичної динаміки (Р. Колінз), а також праці П. Андерсона і Б.Тешке, у яких автори розвивали власні теорії під впливом марксизму і веберіанства. Окремо варто виділити Н. Еліаса й Р. Лахмана.

Особливістю держав сучасного типу, з точки зору неовеберіанського підходу, є монополія на насилля, легальність і легітимність, наявність раціональної бюрократії, що формується внаслідок розмежування економіки й політики на початку Нового часу. Процес розмежування економіки й політики безпосередньо пов'язаний з формуванням і розповсюдженням капіталізму. При феодализмі злиття економіки й політики уособлював інститут сеньйорії (феодалного володіння), інтегрований клієнтарно-патронажними зв'язками в феодалну піраміду на чолі з вищим сюзереном. Розмежування економіки й політики призводить до появи раціональної бюрократії, яка розвиває державні інститути, забезпечуючи функціонування ефективної організаційної політичної моделі, спрямованої на централізоване вилучення ресурсів, адекватне реагування на внутрішні й зовнішні загрози.

У підрозділі 1.3. «Особливості формування та розповсюдження національних суверенітетів» розглядаються специфічні особливості процесу формування національного суверенітету, який виникає в результаті трансформації абсолютистського суверенітету, що безпосередньо пов'язано з розвитком деперсоналізованих раціонально-бюрократичних інститутів.

Процес централізації державної влади пов'язаний з традицією *racio status*, яка еволюціонувала в політику меркантилізму та поліцейську державу в рамках абсолютистського суверенітету. Тенденції до централізації державної влади протягом ХІХ ст. продовжують розвиватися в рамках нової організаційної моделі – національної держави, що концептуалізує націю як суверена. Абсолютистський суверенітет трансформується в національний, що стає можливим через наявність раціонально-бюрократичних інститутів, які в період європейського абсолютизму були пов'язані з фігурою монарха (суверена), а в рамках національного суверенітету починають функціонувати як деперсоналізовані державні інститути. Поступове зростання політичної суб'єктності населення через отримання політичних прав не

змінити логіку розвитку централізованих державних інститутів, які розвивалися шляхом збільшення інтенсифікації втручання в різноманітні аспекти життєдіяльності суспільства через трансформацію, раціоналізацію та кооптацію існуючих соціальних практик у межах національної держави. Інтегровані в рамки національного суверенітету деперсоналізовані раціонально-бюрократичні й демократичні інститути можуть обумовлювати, на перший погляд, парадоксальну ситуацію – розширення сфери втручання центральної влади при збереженні демократичного ладу та можливості в легальний і легітимний спосіб призупинити функціонування демократичних інститутів (що юридично оформлюється, зокрема, у вигляді інституту надзвичайного стану). Така організаційна модель сприяла забезпеченню ефективної реакції на наявні для держави виклики при збереженні соціально-політичної стабільності.

У другому розділі **«Національний суверенітет в умовах глобальних трансформацій»**, який складається з трьох підрозділів, розглянуто процес трансформації капіталістичної системи, монополії держави на застосування насилля, демократичних інститутів, безпосередньо пов'язаних із національним суверенітетом.

У підрозділі 2.1. *«Держави сучасного типу й термінальна криза капіталістичної системи»* актуалізується світ-системний аналіз (Дж. Аррігі, І. Валлерстайн) для розгляду трансформаційних процесів сучасної капіталістичної системи, який базується на геоісторії Ф. Броделя та теорії економічних циклів Й. Шумпетера й М. Кондратьєва.

Розглядається особливість функціонування капіталістичної системи, що полягає в процесі формування циклів накопичення капіталу й появи країни-гегемону.

В історії капіталістичної системи виділяють такі цикли накопичення капіталу: голландський (XVII–XVIII ст.ст.), британський (XIX – початок XX ст.), американський (XX – початок XXI ст.). Цикл накопичення капіталу має дві фази: матеріальну експансію (основний капітал формується в сфері матеріального виробництва) і фінансову експансію (основний капітал формується в фінансовому секторі). Перехід від однієї фази до іншої супроводжується сигнальною кризою, а завершення циклу накопичення капіталу – термінальною кризою.

Капіталістична система пройшла сигнальну кризу в рамках американського циклу накопичення капіталу в 1970 рр., що обумовило стрімке зростання впливу фінансового сектора й перенесення виробництва в країни третього світу, переходом від економічної політики кейнсіанства до неолібералізму. Сьогодні відбувається термінальна криза американського циклу накопичення капіталу (з 2008 р.) і формування передумов для нового економічного циклу на базі нового технологічного укладу. Термінальна криза капіталістичної системи посилює глобальну турбулентність і є викликом для національних суверенітетів, державні інститути яких були сформовані в рамках існуючого (американського) циклу накопичення капіталу.

У підрозділі 2.2. *«Модифікація війни й монополії держави на застосування насилля»* розглядається трансформація війни й утрата державою монополії на застосування насилля, поява нових суб'єктів війни.

Держава сучасного типу формується як територіально обмежена політична організація, основною діяльністю якої було ведення війн та вилучення ресурсів для них, дотримання внутрішньої монополії на застосування насилля. Постійні військові кампанії обумовили необхідність формувати ефективну організаційну структуру для оптимального вилучення ресурсів та структуризації суспільних практик, що призводило до постійного розширення сфер державного регулювання, опираючись на раціонально-бюрократичні інститути. Складна й ефективна організаційна структура та потреба в значних ресурсах для ведення війн у Новий час перетворили держави на основних суб'єктів, що мають можливість вести війни.

З другої половини XX ст. відбувається зміна в характері війн, оскільки держави перестають бути основними суб'єктами їхнього ведення. Функціонування організацій колективної безпеки, висока собівартість військової техніки та висока цінність людського життя в розвинутих країнах зумовлюють процес скорочення чисельності армій та їхній перехід на контрактну основу. Одночасно збільшується кількість військових конфліктів за участі іррегулярних парамілітарних утворень, що перестають розглядати війну як інструмент досягнення політичної мети, а сприймають її як самоціль, як джерело отримання специфічної військової ренти й закріплення власного соціального статусу.

Значні обмеження міжнародним правом на проведення війн призводять до появи феномену неконвенційних війн, які розмивають звичне уявлення про ситуацію війни та миру, коли не існує чітко визначених початку й кінця війни, основних сил військового протистояння, звичних для епохи Модерну критеріїв розмежування між учасниками війни, цивільним населенням і комбатантами.

Значна частина країн капіталістичної периферії не здатна забезпечити монополію на застосування насилля на власній території, що призводить до появи специфічних парамілітарних суб'єктів. Одночасно країни ядра капіталістичної системи йдуть шляхом делегування функцій на застосування насилля приватним військовим компаніям та приватним охоронним організаціям, зменшуючи чисельність власних армій і правоохоронних органів.

У підрозділі 2.3. *«Метаморфози сучасних ліберально-демократичних інститутів»* аналізуються особливості функціонування демократичних інститутів країн ліберальної демократії.

Демократизація в рамках військово-податкової теорії держави (Ч. Тіллі, М. Манн, М. ван Кревельд), розглядається як наслідок процесу централізації та інтенсифікації вилучення ресурсів, коли коопратація й структуризація різноманітних соціальних практик сприяли збільшенню суб'єктності певних груп населення і/або спричиняли появу конфлікту, що обумовлювало необхідність закріплення державою гарантів та привілеїв для конкретних груп населення. У процесі постійного розширення сфер державного втручання збільшувалась кількість населення, якому гарантувалися певні права, що сприяло появі загального виборчого права.

Сучасні ліберальні демократичні інститути формуються після Другої світової війни під впливом емпіричної (інструментальної) теорії демократії (М. Вебер, Й. Шумпетер, Е. Доунс, Р. Даль), представники якої розглядають демократію як оптимальний інструмент для досягнення власних цілей політичними гравцями і прагнуть розробити в рамках економічної логіки досить дієвий інструментарій для прийняття політичних рішень та відбору політичної еліти. Критика емпіричної теорії демократії представлена деліберативною демократією (Ю. Габермас, Дж. Ролз) та аганістичною демократією (Ш. Муфф, Е. Лаклау, Ж. Ранс'єр).

Ліберальні демократичні інститути формуються в рамках проекту держави загального добробуту, але їхнє функціонування в межах інструментальної логіки через ефективну раціональну бюрократію (відокремлену від політичного протистояння) зводять демократичний процес до процесуальної фіксації переможця, оскільки конкуренція за виборця тягне за собою поступову уніфікацію програм партій та ліквідацію ідеологічних розбіжностей (через прагнення отримати максимальну кількість голосів), що призводить до ситуації відсутності принципових змін після приходу нових політичних сил, оскільки реалізацією державної політики займається бюрократичний апарат, який не змінюється після виборів. Невідповідність упроваджуваної політики настроям значної частини населення призводить до кризи легітимності демократичних інститутів, яка виявляється в політичній апатії та поступовій підтримці радикальних, популістських, несистемних політичних проектів, спрямованих проти пануючого політичного істеблішменту.

У третьому розділі **«Національний суверенітет і траєкторія розвитку українського політичного режиму»**, який складається з трьох підрозділів, у рамках неовеберіанської макроісторичної перспективи розглядається динаміка українського політичного режиму, сучасний стан і перспективи політичного режиму та національного суверенітету.

У підрозділі 3.1. *«Пострадянський простір і спадок радянської модернізації»* аналізується особливість траєкторії розвитку пострадянських країн, обумовлена специфічними рисами радянської модернізації, що є прикладом успішної наздоганяючої модернізації, визначальною особливістю якої є досягнення ефективної організаційної структури і формування раціонально-бюрократичної логіки функціонування державних інститутів, не інтегрованої до капіталістичної системи, антикапіталістичного ідеологічного проекту, який опирався на модерні державні інститути, що були фактично «запозичені» у передових капіталістичних країн і сприяли формуванню радянського індустріального суспільства.

Основними чинниками, що уможливили радянську модернізацію, можна вважати досвід інтенсифікації засобів контролю й вилучення ресурсів розвинутими капіталістичними країнами під час Першої світової війни; використання досвіду наздоганяючої модернізації Пруссії, що виявляється в становленні централізованої держави, розвитку планової економіки, запровадженні мобілізаційної економіки; вплив організації конвеєрного виробництва; мобілізація суспільства й економіки під час Першої світової та громадянської війн. У 1950-1960 рр. в СРСР формується сучасне індустріальне суспільство, яке за показниками урбанізації й освіченості населення тотожне показникам США й Західної Європи: створено системи

соціального захисту, охорони здоров'я, середньої й вищої освіти. Однак модель мобілізаційної економіки вичерпала ресурс для подальшого зростання, і з середини 1960-х рр. в СРСР почала простежуватися структурна економічна й соціально-політична кризи, неможливість вирішити які й обумовила розпад СРСР. Державні інститути радянської модернізації формуються як інтенсивні засоби контролю й вилучення ресурсів, що обумовлює появу індустріального суспільства в 1950-1960-х рр. Потенціал для подальшого зростання вичерпується через структурні зміни в радянському суспільстві, а сама політична й економічна модель (з послабленими репресивними функціями держави) консервується, що поглиблює організаційний дисбаланс, який і сприяє появі рентоорієнтованих гравців, тіньовій економіці, розповсюдженню неформальних практик.

У підрозділі 3.2. *«Типологізація українського політичного режиму (внутрішньополітичний вимір суверенітету)»* розглядаються визначальні особливості українського політичного режиму як внутрішньополітичний вимір суверенітету.

Розпад Радянського Союзу обумовлює появу нового типу політичних акторів – рентоорієнтованих гравців, які формують клієнтарно-патронажні мережі на перетині економіки й політики, що функціонують у режимі вилучення ренти. Специфічною особливістю українського політичного режиму є розмежування формальної логіки функціонування державних інститутів і неформальної логіки функціонування клієнтарно-патронажних практик. Саме останні є визначальними під час типологізації політичного режиму. Поява клієнтарно-патронажних мереж є наслідком інтеграції модерних державних інститутів радянської модернізації до капіталістичної периферії, що обумовило процес ліквідації розмежування між економікою й політикою та спричинило процес нейтралізації модерних державних інститутів (що призводить до феномену немодерної логіки функціонування державних інститутів) через їхню приватизацію рентоорієнтованими політичними/економічними акторами. Існуючі клієнтарно-патронажні мережі легітимізуються через створення власних політичних проектів на відносно конкурентних виборах, де основне протистояння пов'язане з доступом до державних інститутів з метою вилучення ренти. Головною рисою українського політичного режиму є циклічність посилення/послаблення інституту президента, обумовлена логікою функціонування клієнтарно-патронажних мереж.

Пропонується така класифікація рентоорієнтованих гравців:

1. *Ексклюзивні рентоорієнтовані гравці* – системні актори політичного/економічного процесу, які мають досить потужну клієнтарно-патронажну мережу, що може кооптувати в собі різноманітні політичні проекти й державні інститути.
2. *Інклюзивні рентоорієнтовані гравці* – обмежені в можливості вилучення ресурсів політичні/економічні актори, які не мають потужної клієнтарно-патронажної мережі, що обумовлює стратегію їхньої поведінки – інтеграцію в потужні клієнтарно-патронажні мережі з метою оптимізації власного статусу.

3. *Рентоорієнтовані гравці другого порядку* – значна частина виборців і населення, які використовують власні посади й активне виборче право для отримання додаткового прибутку, тобто конвертують власну лояльність в обмін на реальні ресурси.

У підрозділі 3.3. «Сучасний стан і перспективи українського політичного режиму та національного суверенітету» аналізуються перспективи політичного режиму та національного суверенітету України.

Попри демонтування інституту патронажного президенства (лютий 2014 р.) клієнтарно-патронажні мережі продовжують функціонувати в умовах ресурсної обмеженості, неефективності державних інститутів, погіршення соціально-економічного становища, системної корупції, зростання протестних настроїв у суспільстві, що свідчить про структурну кризу державних інститутів і вичерпаність пострадянської моделі розвитку.

Траєкторія розвитку українського політичного режиму – процес «захоплення» ресурсної бази радянської модернізації клієнтарно-патронажними мережами зі створенням механізму політичної легітимізації за відсутності розвитку відносно ефективних державних інститутів. Станом на сьогодні констатується вичерпаність ресурсної бази для подальшого успішного функціонування клієнтарно-патронажних мереж, а відсутність ефективних державних інститутів обумовлює ситуацію подвійного тиску (зовнішнього та внутрішнього) як на національний суверенітет загалом, так і на політичний режим зокрема через неможливість інституційно подолати зовнішні та внутрішні дисбаланси. Україна (як і весь пострадянський простір) входить у період завершення пострадянської моделі розвитку, що актуалізує проблему створення ефективних соціально-політичних та економічних державних організаційних структур і ставить питання про можливість існування України як незалежної держави.

ВИСНОВКИ

1. Критика теорії модернізації, структурного функціоналізму та девелопменталістських теорій у західній політології в середині XX ст. визначає політологічну макроісторичну перспективу досліджень суверенітету й держави, пов'язану з актуалізацією творчого спадку М. Вебера і його визначенням держави сучасного типу як територіально-обмеженої політичної організації, що має монополію на застосування насилля й характеризується легальністю, легітимністю та наявністю раціональної бюрократії. Подальший розвиток ідей М. Вебера в рамках макроісторичних політологічних досліджень суверенітету оформлюється у вигляді неовеберіанських торій держави.

2. Розвиток теорії суверенітету пов'язаний із масштабними соціально-політичними, економічними та юридичними трансформаціями Пізнього Середньовіччя, які призводять до кризи універсалістських проектів і послаблюють феодалізм, що обумовлює процес посилення королівської влади й актуалізує проблему політико-юридичного обґрунтування королівських претензій на владу, які реалізуються шляхом формування теорії суверенітету.

3. Держави сучасного типу виникають у Західній Європі на початку Нового часу внаслідок структурної кризи феодалізму й появи капіталізму шляхом установлення монополії на насилля та через ефективне вилучення ресурсів. Розмежування економіки й політики надало можливість державам сучасного типу адаптуватися до зовнішніх змін, сформувавши раціонально-бюрократичні інститути, які збільшили масштаби вилучення ресурсів, необхідність у яких була обумовлена змінами у військовій справі, що надало можливість державам сучасного типу витіснити альтернативні політичні проекти у вигляді імперій та міст-держав і розповсюдити власну модель держави в масштабі всього світу. Установлення монополії на владу обумовило концептуалізацію проекту суверенітету, яка з початку свого існування була пов'язана з абсолютистськими політичними режимами, однак з часом через структурні зміни суспільств Заходу трансформувалася в національний суверенітет, що стало можливим унаслідок функціонування раціонально-бюрократичних інститутів, які детермінували процес деперсоналізації державної влади.

4. Раціонально-бюрократичні інститути розширювали сферу державної влади шляхом інкорпорації й ліквідації існуючих ідентичностей та соціальних практик, створюючи інституційні рамки для функціонування нових соціальних і культурних ідентичностей, які конструювалися державною владою, що було обумовлено необхідністю більш ефективного вилучення ресурсів і логікою функціонування індустріального суспільства (як результат капіталістичної експансії). Виникнення поліцейської держави й дисциплінарних практик епохи Модерну пов'язане зі збільшенням впливу державних інститутів. Наслідком інтенсифікації процесу вилучення ресурсів є поява демократичних інститутів, які інтегрували суспільні групи в державні інститути, сприяючи більш продуктивному вилученню ресурсів. З іншого боку, демократичні інститути виконували стабілізуючу функцію, нейтралізуючи наявне або потенційне соціальне невдоволення, інтегруючи частину населення в державні інститути, що стало можливим через функціонування деперсоналізованих державних раціонально-бюрократичних інститутів.

5. Найбільш ефективними державні й демократичні інститути в країнах ліберальної демократії стають після Другої світової війни в результаті збільшення повноважень виконавчої влади під час двох світових війн та через реалізацію політики кейнсіанства, що передбачає активну роль держави в регулюванні економіки шляхом стимулювання попиту населенням. Ліберально-демократичні інститути виконували функцію посередника між населенням і великим капіталом (через державні соціальні програми) для нейтралізації потенційного соціального конфлікту всередині індустріального суспільства.

Сигнальна криза американського циклу накопичення капіталу (початок 70-х рр. минулого століття), яка призвела на зростання фінансового ринку й деіндустріалізації країн Заходу, обумовила процес згортання кейнсіанства, сприяючи поступовому злиттю економіки й політики через зростання впливу корпорацій на державну політику та приватизацію капіталом низки суспільно-важливих секторів, які в момент створення не були орієнтовані на отримання прибутку. Структурно ж ситуація поступового злиття економіки та політики

пов'язана з ліберальною інтерпретацією природи політичного, що намагається винести протистояння з політичної сфери для оптимізації процесу ухвалення рішення.

6. Термінальна криза американського циклу накопичення капіталу детермінує процес турбулентності світового порядку й обумовлює загострення боротьби за формування нового циклу накопичення капіталу. Трансформація світового порядку триватиме декілька десятиліть і, з великою ймовірністю, завершиться формуванням американського циклу накопичення капіталу (удруге) через запровадження нового технологічного укладу. Турбулентність системи міжнародних відносин і капіталістичної системи детермінує нестабільність на периферії капіталістичної системи, що буде тільки посилюватися й обумовить початок глобальної війни. Специфіка сьогоденної фази капіталістичної трансформації полягає в поширенні капіталізму в масштабі всього світу, що обумовлює необхідність появи наднаціональних інститутів зі значними повноваженнями, які регулювали б єдину капіталістичну систему після формування нового циклу накопичення капіталу. Обмеженість ресурсів і зростання чисельності населення планети обумовлює процес збереження нееквівалентного обміну та цивілізаційного й технологічного розриву між ядром і периферією капіталістичної системи після формування нового циклу накопичення капіталу. Ситуація турбулентності системи міжнародних відносин і капіталістичної системи, зростання повноважень (у перспективі) наднаціональних інститутів, активізація конфліктів на периферії та потенційно можливе технологічне відставання низки регіонів світу є викликами й загрозами для національних суверенітетів.

7. Модерні державні інститути вичерпують потенціал для подальшого функціонування в рамках раціонально-бюрократичної логіки через потребу великої кількості ресурсів для забезпечення виконання базових функцій держави, що призводить до процесу «приватизації» деяких традиційно державних сфер і посилення соціального дисбалансу. У такій перспективі можна говорити про те, що процес демонтажу модерних державних структур відбувається як у країнах ядра, так і в країнах капіталістичної периферії. Різниця полягає в масштабах і швидкості цих процесів.

8. Трасекторія розвитку пострадянського простору пов'язана зі спадком радянської модернізації, що є прикладом наздоганяючої модернізації, особливістю якої є формування раціонально-бюрократичної логіки функціонування державних інститутів без інтеграції до капіталістичної системи. В основі радянської модернізації є використання досвіду раціонального, централізованого планового державного управління для створення модерних організаційних структур, модерного суспільства й промислового виробництва поза рамками капіталістичної системи на базі антикапіталістичної ідеології та некапіталістичних суспільно-економічних і політичних практик. Під час радянської модернізації використовуються нові форми контролю й організації населення, які виникають протягом Першої світової й громадянської війн: інтенсифікація засобів контролю, мобілізаційна й планова економіка, мобілізація населення, тотальна пропаганда.

9. Українські державні й політичні інститути демонструють немодерну логіку функціонування (через злиття економіки та політики), обумовленої процесом проникнення в ці інститути клієнтарно-патронажних мереж під час інтеграції України до капіталістичної системи в результаті розпаду СРСР. Така ситуація робить неможливим аналіз українського політичного режиму в категоріях, вироблених для аналізу політичних інститутів країн ліберальної демократії. Український політичний режим може бути визначений як неопатримоніальний. У ньому формально раціонально-бюрократичні інститути «приватизуються» рентоорієнтованими економічними/політичними акторами, інтегрованими в клієнтарно-патронажні мережі, що розглядають ці інститути як джерела отримання ренти.

Запропоновано таку класифікацію рентоорієнтованих гравців: 1) ексклюзивні рентоорієнтовані гравці; 2) інклюзивні рентоорієнтовані гравці; 3) рентоорієнтовані гравці другого порядку.

Особливістю сучасного стану українського політичного режиму є вичерпаність ресурсної бази для подальшого успішного функціонування клієнтарно-патронажних мереж, що в поєднанні з кризою легітимності й неефективністю державних інститутів, зовнішнім та внутрішнім тиском створює небезпечну ситуацію як для політичного режиму, так і для національного суверенітету України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Гайко О. С. Агоністична модель демократії: повернення нормативної політичної теорії / О. С. Гайко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». – 2011. – № 949. – Вип. 18. – С. 28-33.
2. Гайко О. С. Політичне як предмет дослідження / О. С. Гайко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». – 2011. – № 984. – Вип. 19. – С. 15-18.
3. Гайко О. С. Еволюція суверенітету: проблемне поле / О.С. Гайко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». – 2012. – № 1031. – Вип. 22. – С. 9-14.
4. Гайко О. С. Капіталізм, національний суверенітет і демократія: стан сучасних ліберальних політій / О.С. Гайко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». – 2013. – № 1060. – Вип. 23. – С. 16-21.
5. Гайко О. С. Надзвичайний стан і демократія: механізм збільшення повноважень держави в сучасних ліберальних демократіях / О.С. Гайко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». – 2013. – № 1073. – Вип. 24. – С. 47-53.
6. Гайко О. С. Специфіка і перспективи українського політичного режиму / О.С. Гайко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». – 2014. – № 1111. – Вип. 26. – С. 10-14.

7. Гайко О. С. Трансформація сучасної капіталістичної системи / О.С. Гайко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». – 2014. – № 1132. – Вип. 27. – С. 114-119.

8. Гайко О. С. Трансформація держав сучасного типу / О.С. Гайко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». – 2016. – Вип. 29. – С. 46-50.

9. Гайко О. С. Абсолютистський суверенітет і національний суверенітет: витоки формування національних держав / О.С. Гайко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». – 2016. – Вип. 30. – С. 104-108.

10. Гайко О. С. Траєкторія розвитку пострадянського простору у контексті особливостей радянської модернізації: макроісторична перспектива / О. С. Гайко // S.P.A.C.E./ Society, Politics, Administration in Central Europe: Електронний науково-практичний журнал. – 2017. – № 6. – С. 9-12.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

11. Гайко О. С. Современное государство и кризис либеральной модели демократии / О. С. Гайко // Научно-методический и теоретический журнал «Социосфера». Часть 1. – Пенза: Научно-издательский центр «Социосфера» 2013. – №4. – С. 186-190.

Наукові праці апробаційного характеру:

12. Гайко О. С. Деліберативна демократія Ю. Габермаса / О. С. Гайко // Матеріали міжнародної наукової конференції «VI Харківські студентські філософські читання» (м. Харків, 2-3 квітня 2009 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 165-166.

13. Гайко О. С. Парадигми демократії: агрегативна (Й. Шумпетер), деліберативна (Ю. Хабермас) та агоністична (Ш. Муфф)/ О. С. Гайко // Соціологія у (пост) сучасності. Збірник тез доповідей учасників VII Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів (м. Харків, 13-15 квітня 2009 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 51-53.

14. Гайко О. С. Надзвичайний стан як властивість суверенітету / О. С. Гайко // Матеріали міжнародної наукової конференції «IX Харківські студентські філософські читання» (м. Харків, 25-26 квітня 2013 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 125-126.

15. Гайко О. С. Демократія і політичне: проблеми сучасних ліберальних демократичних інститутів/ О. С. Гайко // Матеріали міжнародної наукової конференції «X Харківські студентські філософські читання» (м. Харків, 24-26 квітня 2014 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 53-55.

16. Гайко О. С. Макроісторична перспектива досліджень суверенітету в сучасній політичній теорії/ О. С. Гайко // Суспільні науки: виклики і сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 9-10 червня 2017 р.). – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства, 2017. – С. 101-102.

17. Гайко О. С. Клієнтарно-патронажний характер українського політичного режиму/ О. С. Гайко // Чинники розвитку суспільних наук у ХХІ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27-28 жовтня 2017 р.). – Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2017. – С. 83-86.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

18. Гайко О. С. Політична нація і суверенітет / О. С. Гайко // Українська політична нація: проблеми становлення : зб. наук. ст. / за ред. М. М. Розумного (заг. ред.), М. Т. Степика, В. М. Яблонського. – К. : НІСД, 2012. – С. 120-125.

АНОТАЦІЯ

Гайко О.С. Національний суверенітет в неовеберіанських теоріях держави. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2018.

Дисертація присвячена аналізу національного суверенітету в рамках неовеберіанських теорій держави, які репрезентують макроісторичну політологічну перспективу досліджень суверенітету. Відзначаються особливості формування, розповсюдження й трансформації національних суверенітетів. Підкреслюється взаємозв'язок між національним суверенітетом, капіталізмом, установленням державної монополії на застосування насилля й демократичними інститутами. Виявлено специфічні риси раціонально-бюрократичної логіки функціонування державних інститутів, яка формується внаслідок розмежування економіки й політики. Розглядається обумовленість траєкторії розвитку пострадянських політичних режимів специфікою радянської модернізації. Аналізуються ключові особливості українського політичного режиму (як внутрішньополітичний вимір суверенітету) у контексті поширення неформальних політичних та економічних практик.

Ключові слова: національний суверенітет, неовеберіанські теорії держави, капіталізм, держава сучасного типу, раціонально-бюрократичні інститути, демократія, монополія на застосування насилля, централізація.

АНОТАЦІЯ

Гайко О. С. Национальный суверенитет в неовеберіанских теориях государства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина. – Харьков, 2018.

Диссертация посвящена анализу национального суверенитета в рамках неовеберіанских теорий государства, которые репрезентируют макроисторическую политологическую перспективу исследований суверенитета. Отмечаются особенности формирования, распространения и трансформации национальных

суверенитетов. Подчеркивается взаимосвязь между национальным суверенитетом, капитализмом, установлением государственной монополии на применение насилия и демократическими институтами. Выявлены специфические черты рационально-бюрократической логики функционирования государственных институтов, формирующейся в результате разграничения экономики и политики. Рассматривается обусловленность траектории развития постсоветских политических режимов спецификой советской модернизации. Анализируются ключевые особенности украинского политического режима (как внутривнутриполитическое измерение суверенитета) в контексте распространения неформальных политических и экономических практик.

Ключевые слова: национальный суверенитет, неовеберовские теории государства, капитализм, государство современного типа, рационально-бюрократические институты, демократия, монополия на применение насилия, централизация.

SUMMARY

Gaiko O.S. National Sovereignty in Neo-Weberian Theories of State. – Manuscript.

Thesis for receiving the scientific degree of the Candidate of Political Sciences, specialty 23.00.01 – Theory and History of Political Science. – V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2018.

The thesis is devoted to the analysis of national sovereignty within the framework of neo-Weberian theories of the state, which represent the macro-historical political research perspective of sovereignty. The specificities of the formation, distribution and transformation of national sovereignty are noted. The relationship between national sovereignty, capitalism, the establishment of a state monopoly on the use of violence and democratic institutions is emphasized.

The attention is paid to the specificities of the transformation of the capitalist system, which consists in the completion of the American cycle of accumulation of capital and marked by the terminal crisis. This causes the turbulence of the world order and creates the prerequisites for the formation of a new cycle of accumulation of capital based on the new technological structure. The transformation of the capitalist system leads to global turbulence in the world order system through increased competition between major global players for access to resources and markets.

The process of gradual loss by the states of the monopoly on the use of violence is considered, which manifests itself in increasing the number of military conflicts in which the main subjects are irregular paramilitary entities. They cease to consider war as an instrument for achieving the political goal, but perceive it as the main objective to obtain specific military rents and securing a certain social status. A series of limitations for states to declare warfare leads to the emergence of non-conventional wars, which lead to the erosion of the usual delimitation of the state of war and the state of peace. Such wars are often conducted not by the army, but by irregular paramilitary organizations. A marked tendency to increase the countries of the capitalist periphery, which cannot provide a monopoly on the use of violence in their own territory. In the countries of the core of the

capitalist system, there is a marked tendency for the transition to an army contract, the reduction of the number of armies, the emergence of private military campaigns and private security organizations.

The features of functioning of modern liberal democratic institutes, which are formed under the influence of the empirical (instrumental) theory of democracy, are considered, which leads to the unification of programs of political parties that offset ideological differences by targeting the electoral center, which includes the majority of voters. The change of the ruling party in the countries of sustainable democracy often does not lead to a change in the policy implemented because of the existence of a rational bureaucracy. The voter's margin of influence on the course of state policy leads to a situation of rising political apathy in the population and the support of radical and populist ideas directed against the existing political establishment, which can testify to the crisis of legitimacy of liberal democratic institutions for a significant part of voters.

The specific features of rational-bureaucratic logic of functioning of state institutions are revealed, which is formed as a result of differentiation of economy and politics. The specificity of the functioning of rational-bureaucratic institutes, which consists in intensive seizure of resources, rationalization of social reality through co-optation, neutralization and reformatting of social practices, is based on the need for the most optimal extraction of resources by centralized power.

The conditionality of the trajectory of post-Soviet political regimes development as a specific feature of Soviet modernization is considered. The key features of the Ukrainian political regime (as an internal political measure of sovereignty) are analyzed in the framework of the spread of informal political and economic practices.

The specificity of the Ukrainian political regime is characterized by the combination of formal bureaucratic institutions with the informal logic of their functioning, which is conditioned by the presence of rent-oriented political players as the main subjects of the political process creating client and patronage networks in order to establish control over state institutions for the purpose of extraction rents.

It is noted that the specificity of functioning of the Ukrainian political regime is the cyclicity of strengthening / weakening of the president institution, which is conditioned by the logics of the functioning of client and patronage networks.

Key words: national sovereignty, neo-Weberian theories of the state, capitalism, state of the modern type, rational-bureaucratic institutes, democracy, monopoly on the use of violence, centralization.